

kaddimeleri Ahmed et-Tayyib tarafından Arapça'ya tercüme edilen (*Mecelletü Merkezi's-sünne ve's-sire*, sy. 1 [Katar 1404/1984], s. 237-296) *el-Mu'cemü'l-müfehres*'in dayandığı eserlerin kitap ve bab numaralarını göstermek üzere Muhammed Fuâd Abdülbâki *Teysirü'l-menâ'a bi-kitâbey Miftâhi künûzi's-sünne ve'l-Mu'cemi'l-müfehres li-elfâzi'l-hadîsi'n-nebevî* adıyla bir eser kaleme almıştır (Kahire 1353-1354, 1409/1988; Beyrut 1404).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Mâce, *Sünen* (nşr. M. Fuâd Abdülbâki), neşreden tanıtım yazısı, İstanbul 1982, II, 1525-1528; J. J. Witkam, "Meşrû'u te'lîfi'l-Mu'cemi'l-müfehres li-elfâzi'l-hadîsi'n-nebevî'arzun târihiyyün" (trc. Muhammed Tahtah), *Wensinck, el-Mu'cem*, VIII, s. z-y; W. Raven, "İrşâdât li'l-kârî" (trc. Muhammed Tahtah), a. e., VIII, s. k-'a; Muhammed Zubayr Siddîqi, *Hadîs Edebiyatı Tarihi* (trc. Yusuf Ziya Kavakcı), İstanbul 1966, neşreden giriş, s. 19; *Ma'a'l-Mektebe*, s. 62-66; Ebû Muhammed Abdülmehdî b. Abdülkâdir b. Abdülhâdî, *Ṭuruğu tahrîci hadîsi Resûlillâh şallallahü 'aleyhi ve sellem*, Kahire 1987, s. 87-100; Sa'd el-Mersafî, *Edvâ' alâ ahâtâ'i'l-müşteşrikin fi'l-Mu'cemi'l-müfehres li-elfâzi'l-hadîsi'n-nebevî*, Küveyt 1408/1988; İsmail L. Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, İstanbul 2003, s. 245-247.

İBRAHİM HATİBOĞLU

MU'CEMÜ'Ş-ŞUARÂ

(معجم الشعراء)

Merzûbânî'nin

(ö. 384/994)

Arap şairlerinin biyografisine dair eseri.

Kitapta Câhiliye devrinden başlayarak yazarın kendi zamanına kadar Arap şairlerinin biyografileri alfabetik sıraya göre ele alınmıştır. Müellif, tesbit edebildiği kadar çok sayıda şahsiyete eserinde yer vermeyi amaçladığından meşhur olan ve olmayan yaklaşık 5000 şairden söz etmiştir. Şairleri Câhiliye devri, İslâmî dönem, Emevî ve Abbâsî devirleri şeklinde gruplandırarak kaydeden müellif her şairin ismini, nisbe ve künyesini zikrettikten sonra biyografisiyle ilgili kısa bilgiler aktarmakta; bazı haber, anekdot ve hikâyelerle şiirlerinden örnekler yer vermektedir. Eserde şiirlerin gerçek sahiplerinin belirlenmesinde özel bir titizlik gösterilmiştir. Eserin ayn harfinden yâ harfine kadar olan ve ancak beşte birini teşkil eden kısmı zamanımıza ulaşabilmiştir. Bu harfler arasında gayn, nûn ve vav mevcut olmadığı gibi ayn ve lâm harflerinde de eksiklikler bulunmaktadır.

Kitabın kaynakları arasında müellifin hocası Ebû Bekir es-Sûlî'nin eserleriyle Mufaddal ed-Dabbî'nin *el-Mufaddaliyyât'ı*, Ebû Temmâm'ın *el-Ḥamâse'si*, Ebû Abdullah İbnü'l-Cerrâh'ın *Men süm-miye mine's-şu'arâ'i* 'Amren adlı kitabı, İbnü'l-Kelbî, Ebû Saïd es-Sükkerî, Müberred, Sa'leb ve İbn Düreyd'in mizahla ilgili eserleri bulunmaktadır. Öte yandan İbn Hacer'in *el-İşâbe'si* başta olmak üzere İbn Asâkir'in *Târîhu Medîneti Dımaşk'ında*, Yâkût'un *Mu'cemü'l-üdebâ'*nda, İbn Şâkir el-Kütübî'nin 'Uyû-nü't-tevârîh ile *Fevâtü'l-Vefeyât'ında*, İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-a'yân'ında*, yine İbn Hacer'in *Tehzîbü'l-Tehzîb'i* ile *Lisânü'l-Mizân'ında* *Mu'cemü'ş-şu'arâ'*dan bol miktarda nakillerin yapıldığı görülmektedir. Eser, şairlerin meşhur olmayan adlarıyla zikredilmesi ve alfabetik dizime tam riayet edilmemesi gibi yönlerden eleştirilmiştir. Kitaba İbnü'ş-Şa'âr *Tuḥfetü'l-vüzerâ'* 'alâ Kitâbi Mu'cemi's-şu'arâ' adıyla bir zeyil yazmıştır (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1734).

Mu'cemü'ş-şu'arâ''nin mevcut kısmı ilk defa Fritz Krenkow tarafından neşredilerek Hasan b. Bişr el-Âmidî'nin *el-Mü'telif ve'l-muḥtelef* adlı eseriyle birlikte basılmış (Kahire 1354), daha sonra eseri yayımlayan Abdüsettar Ahmed Ferrâc, çeşitli kaynaklarda *Mu'cemü'ş-şu'arâ'*'dan yapılan nakillerde geçen 250 kadar şairin adını neşrin sonuna eklemiştir (Kahire 1960). İbrâhim es-Sâmerrâî, yine kaynaklarda mevcut *Mu'cemü'ş-şu'arâ'*'dan nakillere dayanarak 258 şairi *Mine'd-dâ'i min Mu'cemi's-şu'arâ' li'l-Merzûbânî* adıyla yayımlamıştır (Beyrut 1404/1984). İhsan Abbas, aynı eserlerden faydalanıp kaleme aldığı makalesinde bu çalışmaya seksen üç şair daha eklemiştir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Merzûbânî, *Mu'cemü'ş-şu'arâ'* (nşr. Abdüsettar Ahmed Ferrâc), Kahire 1379/1960, neşreden giriş, s. e-k; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 192; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1734-1735; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 191; Nihad M. Çetin, *Es-ki Arap Şiiri*, İstanbul 1973, s. 38-40; İzzeddin İsmâil, *el-Meşâdirü'l-edebîyye ve'l-luğaviyye fi't-türâsi'l-Arabî*, Beyrut 1976, s. 243-247; *Ma'a'l-mektebe*, s. 152-153; İbrâhim es-Sâmerrâî, *Mine'd-dâ'i min Mu'cemi's-şu'arâ' li'l-Merzûbânî*, Beyrut 1404/1984, s. 5-10; F. Krenkow, "Das Wörterbuch der Dichter Mu'ccam aš-šu'arâ' von al-Marzubânî", *Islamica*, IV, Leipzig 1931, s. 272-282; İhsan Abbas, "Mültekaât mine'l-kusmi'l-mefkûd min Mu'cemi's-şu'arâ'", *el-Ebhâs*, XXXIII, Beyrut 1985, s. 3-36.

HÜSEYİN YAZICI

MU'CEMÜ'Ş-ŞÜYÛH

(bk. FEHRESE).

MU'CEMÜ'L-ÜDEBÂ

(معجم الادباء)

Yâkût el-Hamevî'nin

(ö. 626/1229)

Arap ediplerinin biyografisine dair *İrşâdü'l-erib* adlı eserinin diğer adı

(bk. YÂKÛT el-HAMEVÎ).

el-MU'CEMÜ'L-VASİT

(المعجم الوسيط)

Kahire Arap Dil Kurumu tarafından çıkarılan Arapça sözlük.

1932 yılında kurulan Kahire (Mısır) Arap Dil Kurumu'nun (Mecma'u'l-luğati'l-Arabiyye) kuruluş amaçlarından biri de Arap dilinin tarih içindeki gelişimini gösteren bir sözlük hazırlamaktır. Bu maksatla kurum bir komisyon oluşturarak hazırlanacak sözlüğün planını tesbit etmekle görevlendirdi. Komisyon üyelerinden Alman asıllı şarkiyatçı August Fischer, İngilizce Oxford sözlüğünün dengi Arapça bir sözlük telifine girişti, ancak bu çalışma II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla durdu, kendisinin 1949 yılında ölümüyle de sonuçsuz kaldı. Kurum, onun hazırladığı malzemeyi değerlendirip sözlük haline getirmek istediye de sadece az bir kısmını yayımlayabildi. Bir yandan bu çalışma devam ederken öte yandan tarihî gelişimi de yansıtan *el-Mu'cemü'l-kebir*'in hazırlıkları sürdürülmüş ve on yıllık bir mesaiden sonra 1956'da 500 sayfalık bir örnek cilt uzmanların incelemesine sunulmuştu. Bu arada Mısır Millî Eğitim Bakanlığı'nın 1936 yılında Arap Dil Kurumu'nun ilmî ve teknik terimleri içine alan, şekil ve resimlere de yer veren orta hacimli bir sözlük hazırlamasını talep etmesi üzerine *el-Mu'cemü'l-vasît* yeniden gündeme geldi ve hazırlanmasına ancak 1940'ta başlanabildi. 30.000 madde başı ve 600 resim ihtiva eden eser yirmi yıllık bir çalışma sonunda tamamlandı.

el-Mu'cemü'l-vasît hazırlanırken geçmişle bugün arasında sağlam bir bağın kurulması amaçlanmıştır. Kurumun genel sekreteri İbrâhim Medkûr'un da belirttiği gibi sözlükte XX. yüzyılın kelimeleriyle Câhiliye ve sadr-ı İslâm devri lafzları bir araya getirilerek dilin çeşitli dö-

el-MU'CEMÜ'L-VASİT

nemleri arasına konulan zaman ve mekân sınırları ortadan kaldırılmıştır (*el-Mu'cemü'l-vasîf*, giriş, I, 5-14). Esere alınan kelime ve terimler komisyon, kurum meclisi ve kongre üyelerinin kontrolünden geçmiştir.

el-Mu'cemü'l-vasîf'te kelimeler köklerinin ilk harfine göre alfabetik olarak sıralanmış, yabancı dilden gelip Arapçalaştırılmış (muarreb) olanlar da alfabetik tertibe tâbi tutulmuştur. Muarreb câmid kelimelerden türetme yoluna nâdir gidilmiş, ancak Arapça câmid kelimelerden türetme işleminde bir sakınca görülmemiştir. Kelimelerin açıklanmasında garip ve nâdir kullanımlara yer verilmemiş, eserde âyet, hadis, atasözleriyle şair ve ediplerden örnekler kaydedilmiştir.

Eserde Arap Dil Kurumu'nun Arapça karşılıklarını bularak kullanmayı kararlaştırdığı teknik ve ilmî terimlere de yer verilmiştir. Kurum geniş çaplı bir türetme başlatmış ve Arapçalaştırılan kelimelerden fiil, ism-i fâil, ism-i mef'ûl vb. kelimeler türetmiştir. Meselâ "telefon"dan "تلفن", (telefon etti) fiilini, "mıknatıs"tan (المغناطيس) mâzi (مغتس), ism-i fâil (الممغطس), ism-i mef'ûl (الممغطس) ve yapma masdar (الغناطيسية) türetmiştir. Rivayet asrından sonra kullanılan (müvelled),

değiştirilmeden alınan yabancı kelimeler (dahîl) ve yeni dönemde yaygınlık kazanan kelimelerle (muhtes) eski dil âlimlerince yanlış (lahn) kabul edilen lafız ve kullanışlar da sözlüğe alınmıştır. Köklerin türevleri özel bir dizime tâbi tutularak mücerred fiiller -mezidler, geçişsiz fiiller- geçişliler ve isimler şeklinde sıralanmış, somut anlamlar soyutlardan, hakiki mânalar mecazilerden önce zikredilmiş, sülâsi mücerred fiiller de bablara göre dizilmiştir. Üçlü köklerden (sülâsi mücerred) türeyen fiiller dörtlü, beşli ve altılı kalıplar olarak sıralanmış, ardından dörtlü kök (rubâi mücerred) fiillere ve ondan türeyen kelimelere yer verilmiştir. Fiillerden sonra zikredilen isimler alfabetik olarak dizilmiştir.

Artık kullanılmayan kelimelerle lehçe farklılıklarından doğan eş anlamlı kelimeler sözlüğe alınmamış, bunun yanında yaşayan kelimelerin açıklanmasına özen gösterilmiş, farklı anlam taşıyan fiil bablarının tamamı kaydedilmiş, sülâsi mücerred masdarların en çok bilineni ve bab değişikliği durumunda anlamı da değişen masdarların hepsi zikredilmiş, ism-i fâil ve ism-i mef'ûllerden alınması zorunlu görülenler fiilleriyle birlikte kaydedilmiş, te'nis "tâ"sı taşımayan müennes kelimelerin sadece bilinmeyenlerine yer verilmiştir.

Genellikle kabul gören *el-Mu'cemü'l-vasîf*'in eleştirilen tarafları arasında kendisine gönderme yapılan bir kısım maddelerin bazan alınmamış olması, bir kelimenin izahında bu kelimedenden daha kapalı lafızların kullanılması, resimlerin yeterli sayıda ve kaliteli olmaması, bu yönüyle *el-Müncid*'e ulaşamaması, istişhâd edilen metinlerin müelliflerinin belirtilmemiş olması zikredilir. *el-Mu'cemü'l-vasîf*'in ilk neşrinden (Kahire 1380-1381/1960-1961) sonra farklı komisyonların incelemesiyle baskıları tekrarlanmış, ayrıca ofset baskıları yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbrâhim Mustafa v.dğr., *el-Mu'cemü'l-vasîf*, Kahire 1380-81/1960-61, ayrıca bk. giriş, I, 5-14; Hüseyin Atay v.dğr., *Arapça-Türkçe Büyük Lûgat*, Ankara 1964, Önsöz, s. XXVI; Abdüsse-mî M. Ahmed, *el-Me'âcimü'l-'Arabiyye*, Beyrut 1389/1969, s. 226-239; Emîl Bedî' Ya'kûb, *el-Me'âcimü'l-lûgaviyyetü'l-'Arabiyye*, Beyrut 1981, s. 149-160; Abdülazîz Matar, "el-Mu'cemü'l-vasîf beyne'l-mu'hâfaza ve't-tecdîd", *Fi'l-Mu'cemiyeti'l-'Arabiyyeti'l-mu'âşıra*, Beyrut 1407/1987, s. 495-526.

KENAN DEMİRAYAK

MÜCİZE

(المعجزة)

Peygamber olduğunu ileri süren
kimsenin elinde
doğruluğunu kanıtlamak için
Allah tarafından yaratılan
hârikulâde olay.

Mu'cize, sözlükte "bir şeye güç yetirememek" anlamındaki **acz** kökünden türeyen **mücizin** (âciz bırakan) isim şeklindedir. Kur'an'da **mücize** kelimesi yer almamakla birlikte **acz** kökünden fiil ve sıfat kalıpları "âciz kalmak; güçsüz bırakmak; Allah'ın âyetlerini yalanlamak amacıyla yarılmak" mânalarında yirmi bir âyette geçer (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "acz" md.). Hadislerde de **mücize** kelimesi görülmemekte, fakat âciz kökünden türeyen çeşitli kavramlar sözlük anlamında kullanılmaktadır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "acz" md.). Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerin Allah tarafından gönderilmiş gerçek elçiler olduğunu kanıtlayan hârikulâde olaylar çok defa **âyet** (**âyât**) kelimesiyle ifade edilmiştir. Hz. Sâlih'in dişi devesi (el-A'râf 7/73), Hz. Mûsâ'nın asâsı ile parıltılı eli (el-A'râf 7/106-108; Hûd 11/96; el-Kasas 28/31-32, 35), Hz. İsmâ'nın gösterdiği olağan üstü hadiseler (Âl-i İmrân 3/49-50) ve inkârcıların peygamberlerden **mücize** talepleri genellikle bu kelime ile anlatılmıştır. Ayrıca **beyyine** (el-A'râf 7/73), **burhân**, **sultân** (el-Kasas 28/32; en-Nisâ 4/153; Hûd 11/96), **hak** (Yûnus 10/76) ve **furkân** da (el-Bakara 2/53) Kur'an'da yer yer **mücize** anlamında kullanılmıştır. Hadislerde de peygamberlik delilleri umumiyetle âyet kelimesiyle ifade edilmiştir (a.g.e., "evy" md.).

Kelâm terimi olarak **mücize** kelimesinin ne zaman kullanılmaya başlandığı kesin şekilde bilinmemekle birlikte Câhiz, Ali b. Rabben et-Taberî gibi erken devir âlimlerinin eserlerinde yer almamak ve terime IV. (X.) yüzyıldan itibaren rastlanmaktadır. Eş'arî ile Mâtürîdî'nin **mücize** kelimesini dolaylı da olsa kullanmaları bunu kanıtlamaktadır (*Mağâlât*, s. 50; *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 286). Kelâmcıların **mücize** tarifinde bazı farklılıklar göze çarpar. Mâtürîdî **mücizeyi** "peygamberin elinde ortaya çıkan ve benzeri öğrenim yoluyla meydana getirilemeyen olay" diye tanımlar (*Kitâbü't-Tevhîd*, s. 289-290). Kâdî Abdülcebbar'a göre ise Allah tarafından yaratılan, nübüvvet iddiasında bulunan kişinin doğruluğunu göstermeyi amaçlayan ve nitelikleri bakımından insanları benze-

el-Mu'cemü'l-vasîf'in I. cildinin kapağı

